

DOSYA /DERLEME**TÜRKİYE'DE DEVLETİN
DEĞİŞEN ROLÜ VE
SOSYAL GÜVENLİK REFORMU****Özet**

Son yıllarda, Türkiye'de bir yandan toplumun önemli bir kesiminin sosyal güvenlik kapsamı dışında bırakılması, diğer yandan sosyal güvenlik kapsamına girenlerin haklarının daraltılıp, kısıtlanması ve dolayısıyla artan yoksulluk, yoksunluk ve sağlıksızlık bir çok araştırmacının, sosyal bilimcinin ve akademisyenin gündemindedir. Sosyal güvenlik alanında yapılan araştırmalar ve çalışmalarda egemen eğilim ise, yaşananları empirizm geleneği içinden "gazetecilik" yaklaşımı ile aktarmaktır.

Bu çalışma, son yıllarda Türkiye'de gerçekleştirilmeye çalışılan sosyal güvenlik alanında reformun, ancak emek-sermaye arasındaki güç ilişkilerinde ne gibi değişiklikler yaşandığının ve sermayenin ekonomik, toplumsal ve siyasal iktidarını yeniden üretmek için hangi politikalar uyguladığının incelenmesi ile açıklanabileceğini vurguluyor. 1980'ler sonrası Türkiye'sinde "sosyal güvenlikte reformu", emek-sermaye arasındaki ilişkileri belirleyen, biçimlendiren, sınırlandıran kapitalist devletin rolü ve biçiminde, üretim alanında, ekonominin kurumsal yapısında ve politik-ideolojik yeniden üretim süreçlerinde yaşanan dönüşümlerle birlikte açıklamayı ve anlamayı amaçlıyor.

Anahtar kelimeler: sosyal güvenlik, sağlık, devlet, Türkiye.

Gamze YÜCESAN ÖZDEMİR, Ali Murat ÖZDEMİR***

Giriş: "Ne oluyor?" değil "Neden oluyor?"

Sosyal güvenlik, en geniş tanımı ile, herkesin bağımsız bir birey olarak tanınıp, işsizlik, yaşlılık, hastalık ve iş kazası gibi durumlar karşısında "güvenlik içerisinde" olması ise, son yıllarda Türkiye'de gitgide artan bir sosyal güvencesizlik gözlemlenmektedir. "Sosyal güvenlik reformu" adı altında gerçekleştirilen sosyal güvencesizlik, bir yandan toplumun önemli bir kesimini sosyal güvenlik kapsamı dışında bırakmakta; diğer yandan ise sosyal güvenlik kapsamına girenlerin haklarını daraltmakta ve kısıtlamaktadır. Son yıllarda sosyal güvenliğin kapsamı dışında kalanlar ve sosyal güvenlik kapsamına giren ama sosyal güvenlik haklarının daraltılması ve kısıtlanması ile karşı karşıya kalanlar bir çok araştırmacının, akademisyenin ve sosyal bilimcinin gündemindedir. Sosyal güvenliğin tanımı yapılmakta, Türkiye'de sosyal güvenlik göstergeleri tartışılmakta, sosyal güvenlikle ilgili mevzuat değerlendirilmekte ve uluslararası kuruluşların konuyla ilgili yaklaşımları incelenmektedir.

Sosyal güvenlik alanına yönelen ilginin farklı sebepleri olabilir. İlk olarak, sosyal güvencesizliğin yaratacağı yoksulluk ve yoksunluk bir kesimi sosyal tehlike ve sosyal patlama ile tehdit etmekte ve bu konunun araştırılmasına tehlike ve tehdit altında olan kesim destek vermektedir (Somel, C.; 2001). İkinci olarak, yoksulluk ve yoksunluk konusunda fazla ileri gittiğini düşünen uluslararası kuruluşlar, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi, "Yoksullukla Mücadele", "Sürdürülebilir Kalkınma", ya da "İnsani Gelişme İndeksi" gibi çalışmalar ve bunlara destek olan yan çalışmalar ile sürece müdahale etmek istemektedirler (Şenses, F.; 2001). Üçüncü olarak ise, artan

* Dr., İktisadi ve İdari Bilimler Fak., Abant İzzet Baysal Üniv.

** Dr., İktisadi ve İdari Bilimler Fak., Abant İzzet Baysal Üniv.

yoksulluk ve yoksunluk karşısında, sivil toplum kuruluşlarının, Freire (2003)'nin deyimiyle "büyük bir yüce gönüllükle" konuya artan ilgisinden bahsedebiliriz. Bunlar, neo-liberal dönemin "demokratikleşme" projesinin değerli aktörleri olarak sınıflar arasında giderek bozulan dengeyi görünümünü titizlikle incelemekte; yoksulluk, eğitimsizlik ve sağlıksızlık konularında gündemin ve politikaların belirlenmesinde etkin roller oynamaktadırlar.

Anılan ilgililerin ve bir şekilde çıkarları bu ilgililerle giriştikleri ilişkilerin neticesi belirlenen "akademik" kesimlerin yaptıkları araştırmalar, "olan"ı, "görünen"i ya da "görüntü"nü açıklamaktadırlar. Mevcut yaklaşımlar, salt bir ampirizm içinde sosyal güvenliğe dair gerçeklikleri "gazetecilik" yaklaşımı ile aktarmaktan ileri gidememektedirler. Sosyal güvenliğin dışında kalmış, sosyal olarak dışlanmış ve sosyal güvenliğin gittikçe daralan içeriği ile karşı karşıya kalanların "görüntü"sü, gerçekliğin kendisi olarak kabul edilmektedir; oysa "gerçeklik", bu "görüntü"nin ardındaki toplumsal ilişkilerdedir.¹ İşte bu çalışma, "görünen"in ya da "görüntü"nin ortaya çıkışındaki nedensel süreçlerin, yapı ve mekanizmaların aydınlığa çıkarılmasına ve bilginin başlangıçla bağlantılı, tarihsel ve zaman-mekandan arındırılmaz olduğuna dayanan bir yaklaşım üzerinden Türkiye'de sosyal güvenlikteki değişimleri açıklamayı amaçlamaktadır.

Son yıllarda Türkiye'de gerçekleştirilmeye çalışılan sosyal güvenlik alanında reform, ancak emek-sermaye arasındaki güç ilişkilerinde ne gibi değişiklikler yaşandığı ve sermayenin ekonomik, toplumsal ve siyasal iktidarını yeniden üretmek için hangi politikalar uyguladığı incelenerek açıklanabilir. 1980'ler sonrası dönemde ithal ikameci birikim stratejisinin farklı bir varyantı izleğinde gerçekleşen dönüşüm ve sonrasında bu varyantın da çıkmazla karşılaşması, ekonominin ve devlet biçiminin kriz içerisinden yeniden örgütlenmesini ve emek-sermaye arasındaki ilişkileri düzenleyen kurumsal biçimlerinin yenilenmesini gerektirmiştir. Türkiye'de gerçekleştirilmeye çalışılan "sosyal güvenlik reformu", sınıf mücadelesi ve sınıf ilişkileri açısından yeni bir dönemi ifade etmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'de "sosyal güvenlikte reform", 1980'ler sonrası üretim alanındaki, ekonominin kurumsal yapısındaki ve politik-ideolojik yeniden üretim süreçlerindeki dönüşümlerle birlikte açıklanabilir ve/veya anlaşılabilir.

Tüm bu noktalardan hareketle, bu yazıda, öncelikle, "sosyal güvenlikte reform" girişimlerini anlamak ve/veya açıklamak için emek-sermaye arasındaki ilişkileri belirleyen, biçimlendiren, sınırlandıran kapitalist devletin rolü ve biçimine ilişkin bazı hususlar ele alınacaktır. Ardından, son yıllarda kronik hale gelen krizin aşılması için uygulanan stratejilerin belkemiğini oluşturan üretim noktasında emek-sermaye ilişkileri ve sosyal güvenlik ilişkisi incelenecektir. Nihayetinde, son dönemde sermaye birikim rejiminin kendisini yeniden üretmek için geliştirmeyi amaçladığı düzenleme tarzı, diğer bir deyişle, sermayenin yeniden tanımlamaya çalıştığı kurumsal ve

hukuksal yapı ve sosyal güvenlik ilişkisi değerlendirilecektir.

Devlet Biçiminde Dönüşüm ve Sosyal Güvenlik

Hak nosyonunun sosyal içerik kazanması herhangi bir hak kategorisinden kaynaklanan taleplerin toplum adına serbest piyasa düzenine ve ücret sistemine müdahale edebildiği noktada başlar. 1961 Anayasası böyle bir kurguyu, bir ölçüde de olsa, mümkün kılmıştı. Kendilerini bir sınıf olarak tanımlayabilen bir işçi nüfusunun en önemli temsilcileri olarak sendikalar -popülist hükümet stratejileriyle açıkça çatışmadan (cf. Yalman, G.; 2002:35)- çalışma hayatının ve ulusal iktisat politikalarının düzenlenmesine sınırlı da olsa müdahale edebiliyorlar, bu da iç pazar bağımlı bir büyüme stratejisinin gerekliliklerine ters düşmüyordu (Boratav, K.; 2003). 1980'in 12 Eylül'ü yalnızca siyasi bir rejim değişikliğini değil, aynı zamanda, "sivil" yönetime dönüldükten sonra da kendisini mümkün kılan koşulları yeniden üretmeyi başaracak bir değişikliği, devleti oluşturan ilişkiler dizgesi içerisinde kayıtlı/temsil edilen toplumsal sınıf dengelerindeki değişikliği, bir başka anlatımla, devlet biçimindeki bir değişimi içeriyordu (Yalman, G.; 2002:38).

1980 sonrası Türkiye'sinde devlet biçimindeki değişim ile birlikte hak nosyonunun sosyal içeriğini yitirmesi, herhangi bir hak kategorisinden kaynaklanan taleplerin topluma adına serbest piyasa düzenine ve ücret sistemine müdahale edemeyeceğinin ve toplum adına konuşma yeteneği olan kolektif kimliklerin de ancak egemen sınıfların inisiyatifi ile geliştirilebileceğinin kabul edilmesi ile başlar. İşçi kimliği gibi salt kurgusal olmaktan öte de insanın üretim faaliyeti içerisindeki pozisyonu ile bağlantılı ve bu sebeple bir ölçüde nesnel kimlikler,² ve onun bir parçasını oluşturduğu "kolektif işçi" toplumun kurucu unsuru olmaktan dışlanır. Dışlayıcı refleksin ortaya çıkması, sistemi etkileyen politik karar alma mekanizmalarını ellerinde bulunduranlar ve bu kimselerin kararlarında etkili olanların işçi sınıfını mevcut anayasal düzenek içerisinde denetleyemeyeceklerini -haklı ya da haksız olarak- düşünmeleri (cf. Yalman, G.; 2002:38) ile ilgili olduğu kadar; uluslararası konjonktürde rekabetin değişen gerekliliklerine bağlı olarak emek üzerinde denetim kapasitesinin artırılması; ya da kriz içerisine girmiş olan ithal ikameci sanayileşme modelinin finansmanını sürdürmenin bir önkoşulu olarak uluslararası borçlanmanın gerekliliklerinin yerine getirilmesi ile ilgilidir.

Genelde çevre ülkelerde özde Türkiye'de ise toplum adına serbest piyasa düzenine ve ücret sistemine müdahale edilemeyeceğinin kabulü olgusu, emeği yeni bir biçimde desteklemek suretiyle bir kısım işçi için çalışma refahının sağlanması stratejisi yerine, piyasanın öncülüğünde, katmanlanmış ulusal işgücünün önemli bir kısmını göz ardı etme, kalanını da kolektif işçi ile bir alakası olmayan, bu nedenle de kolektif sermayenin bir parçasını oluşturan bireysel kapitaliste karşı "bireysel" talepler ileri sürebilen "bireyler" haline getirme stratejisi ile uyum içerisinde.

Yeldan (2001) "fakirleştirici büyüme" kavramını işgücünün yeniden üretimine yönelik hiçbir yatırımın olmadığı, işgücünün tükendiği noktada toplumsal bir sorumluluğun inkar edildiği bir emek-sermaye ilişkisini betimlemek için kullanıyor. Piyasanın belirleyici olduğu (siz bunu "baskı aracı olduğu" olarak okuyabilirsiniz) bir emek-sermaye ilişkisinin kaçınılmaz sonucu budur ve böyle bir ortamda sosyal güvenlik bildiğimiz anlamda bir sosyal hak ya da, egemen hukuki pozitivist yaklaşımların ifade edilişi biçimi ile, kolektif işçinin devlet tarafından korunan çıkarları olmaktan çıkar. Kolektif işçi, merkezde, kapitalizmin müreffeh döneminde (1945-70) edindiği anayasal yerinden dışlanır (Hardt, M. ve Negri, A.; 1994). Çevrede ithal ikameciliğin ve batı kurumlarının etkisi altında gelişmiş olan emeğin toplumsal kabulü benzeri bir tasfiye ile karşılaşır ama daha kaba bir biçimde. Yukarıda, 1980 üzerine yapılan yorumda belirtildiği gibi, bu toplumsal kabulün reddi sadece siyasi rejim değişikliğini değil devlet biçiminin de dönüşümünü gerektirmiştir.

Buraya kadar anlatılanlar ışığında denilebilir ki; neo-liberal üretim söyleminin egemen olduğu bir dönemde sosyal güvenlik talebinin reddedildiği zaman kolektif işçinin bir parçası olarak bir hakkının ihlal edildiği iddiası ile başvurabileceğiniz bir mercii bulamazsınız (Hunt, A.; 1993). Bu kapsamda sosyal güvenlik "hak" sahibi kolektiviteleri koruyan ve "hak" sahibi kolektivitelerine ait unsurlar tarafından öne sürülebilen bir iddia olmaktan çıkıp, ikili bir dönüşüm gösterir. Dönüşümünün bir ucunda, özel hukuk alanı vardır. Burada hukuken eşit bireyler arası bir hizmet alım satımı söz konusu olacaktır. Dolayısı ile piyasada bir şeyler alıp satabilecek durumda bulunanlar arası bir ilişki vardır.

Diğer ucunda ise piyasaya çıkamayacak durumdaki kimseler bulunmaktadır. Bu ikinci durumda eskiden, kolektif işçinin bir parçası olarak sosyal güvenlik hakkına sahip kabul edilen "eski hak" sahiplerinin olası taleplerine karşı "hak" sahibi olmayanlar tarafından ("iyicil" sivil toplum kuruluşları, Dünya Bankası vs.) geliştirilen politikalar alanı vardır. Bu kapsamda "yoksul" öncelikle bir araştırma konusudur. Piyasa ilişkisi içerisinde emekleri meta haline dönüştürülemeyen kimseler "yoksul" başlığı altına toplanır. Artık bunlar yedek işçi ordusunun bir parçası, kolektif işçinin bir kesimi değildirler. Varlıklarını toplumsal üretim ilişkilerinin eşitsiz doğasına değil; kendi kişiliklerinin kötü yanlarına ya da kötü yazgılarına borçludurlar. Birakınız kolektif işçinin bir parçası olarak hak sahibi olmayı, kanunla ve kanun hükmünde kararnamelemlerle temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunulabilen bir toplumda insan olmaktan kaynaklanan ihlal edilemez hakları bile yoktur. Kolektif işçinin bir parçası olmaktan çıktıkları ölçüde devlet içerisinde zayıf da olsa bir temsilcileri söz konusu olamaz. Varlıklarını ancak, sermayenin ve bir karşı kuvvetin yokluğunda, sermayenin devlet içerisindeki temsilini sağlayan politika uygulayıcılarının inisiyatifi ile geliştirilebilen kolektif kimlikler aracılığı ile, başka bir deyişle, gerçek dertlerini ifade etmeye yaramayacak bir dil üzerinden dış vurabilirler. "Yoksul" araştırma konusu olmaktan çıktı

ölçüde de bir müdahale nesnesidir. "Bu kadar da olmaz" dedirtmemek için, yüksek entelektüel katkılarla oluşturulan güvenlik ağları projeleri üzerinden "sosyal" olarak tanınır. En kötüsü de "yoksul"un artık birilerinin vergileri üzerinden geçinen bir işe yaramaz haline dönüşmesidir. Yeni statüsü içerisinde emeğin birleşmesinin önünde yeni bir engel, baskın değerlerin taşınmasında, toplumsal nefretin üretilmesinde yeni bir basamaktır.

Emek Sürecinin Değişen Doğası ve Sosyal Güvenlik

İthal ikameciliğin krizini aşmak derdiyle hareket eden ve farklı ölçülerde ko-ordine olan politika üretim merkezlerinde uygulamacılarının "keşfettikleri" "farklı" çözümler emek süreci, emek piyasası ve çalışma ilişkileri alanlarında, sermaye perspektifinden bakıldığında, kendi içerisinde tutarlılık ve uyum içeriyordu. Politika uygulayıcılarının dünya ekonomisini ve bunun gerekliliklerini kavramsallaştırma biçimindeki dönüşüm, uluslararası işbölümünün monetarist dönem sonrası işlevleri değiştirilen müdahale araçları ile yeni bir devreye sokulması/girmesi ve yeni sanayileşen ülkeler gerçeğinin pek de ihmal edilemeyecek bir göstergeler bütünü olarak burnumuzun dibine girmesi gibi unsurlarla birlikte düşünüldüğünde, dünya çapında "esnek uzmanlık", "yalın üretim", "toplam kalite yönetimi" gibi adlar altında gündeme gelen emek süreci düzenlemeleri ya da üretimin örgütlenmesi alanlarında meydana gelen değişimlerin Türkiye'de yansımalarını bulmaması düşünülemezdi. Hem de dış kaynak bulunduğu sürece Türkiye sanayisinin yapısal bir dönüşüm derdi içerisinde olmamasına rağmen (Yalman, G.; 2002).

Türkiye'de üretim noktası, "toplam kalite yönetimi" ya da "yalın üretim" gibi kavramların ifade ettiği emek-sermaye ilişkisi ve bunu ifade eden üretim normları etrafında yeniden biçimleniyor. 1990'lardan sonra, çok uluslu şirketler ve yabancı sermaye ortaklığı olan firmalar yeni üretim tekniklerini uygulamada öncü rolü üstlenirken, yerli büyük sermaye de yabancı sermaye ortaklığı kurmadığı tüm birimlerinde yeni üretim örgütlenmesine yöneldi (Yıldırım, E.; 2000). Türkiye'de sanayide yönetici olan yeni nesil, işletme yönetimi ve üretim yönetiminde uluslararası gelişmeleri, işletme eğitimleri sırasında ve/veya bilgisayar ve internet aracılığı ile ya da kısaca sermayenin kültürel ve maddi dolaşımını sağlayan araçlar üzerinden takip edebiliyor ve bunu firmalarda uyguluyorlar (Nichols, T. ve Sugur, N.; 2001).

Son dönem emek süreci düzenlemeleri, işyerinde işçileri "beşeri sermaye" olarak gören ve bu sermayeden en üst düzeyde verim sağlayabilmek için, işçiler arası iletişimi arttırmaya, işçiler arası güç dengelerini yeniden düzenlemeye ve işçiler arasında ortak amaç ve değerler oluşturmaya yönelik bir felsefeye dayanmaktadır (Yücesan-Özdemir, G.; 2002). Diğer bir deyişle, Türkiye'de "toplam kalite yönetimi", "insan kaynakları yönetimi" ya da "yalın üretim" uygulayan işyerlerinde, emek-sermaye arasında sınıf temelli toplumsal kutuplaşmaya ve çatışmaya dayalı örgütlenmenin sona erdiği; bunun yerine işyerlerinde çıkar grupları arasında

uzlaşmaya ve dayanışmaya dayalı bir yapının gelişmekte olduğu savlanmaktadır. Söz konusu düzenlemeler, ideolojik denetim mekanizmaları olarak işlemekte, işçi, sosyal hak mücadelesinde kolektif bir zeminde mücadele etmek yerine, kolektif sermayenin bir fraksiyonu olan bireysel kapitalistin karşısında kolektif işçinin bir parçası olan işçi olarak çıkamamaktadır. O artık bir "birey"dir ve kolektif sermayenin bir fraksiyonu olan bireysel kapitalistin karşısına yapayalnız çıkacaktır. Anılan "birey" sermayenin tüm ideolojik denetim mekanizmalarına açık olarak, sermaye ile işbirliğine veya onun keyfi uygulamalarına boyun eğmeye zorlanmaktadır. Yüksek işsizlik oranının emek piyasası aracılığı ile aba altından sopaya dönüştüğü bir ortamda ideolojik denetim mekanizmaları işlemektedirler. Bu anlamda çekirdek ya da merkez işgücü olarak nitelendirebileceğimiz klasik istihdam ve sosyal güvenceye sahip emek piyasasının en önemli kesimi, sosyal güvenlik hakları da dahil olmak üzere sosyal haklar mücadelesinden kopmaktadır. İşyerinde uygulanan ideolojik denetim mekanizmaları doğrultusunda, sermayenin karşısında sınıf temelli bir mücadeleyi gözardı ederek, gitgide içeriği daraltılan, piyasaya aktarılan sosyal güvenlik hakları karşısında kayıtsız ya da eylemsiz kalmaktadırlar.³

Son yıllarda Türkiye'de, emek süreci düzenlemelerinin bir önemli boyutu "toplam kalite yönetimi" ve "yalın üretim" teknikleri ile sosyal güvenceye sahip ama sosyal güvenliğin daraltılan içeriğine boyun eğen işçiler ise; diğer önemli boyutu atölye benzeri yerlerde uluslararası sermaye ve küresel kapitalizm için üretim yapan ucuz, örgütsüz ve sosyal güvenlik dışında bırakılmış işçilerdir. Küresel kapitalizmin yeni uluslararası iş bölümü yapısı içinde çevre ülke olan Türkiye'de ucuz, örgütsüz ve sosyal güvencesiz emek "küresel meta zincirleri"⁴ ile uluslararası sermayenin çıkar ve politikalarına tabi kılınmaktadır. Türkiye'de özellikle hazır giyim fabrikaları dünyanın önemli markaları için meta zincirleri içerisinde üretim yapmaktadırlar ve bu üretim tümüyle ucuz, sigortasız ve güvencesiz kadın emeğine dayanmaktadır (Dikmen, A. A.; 2000). Küresel meta zincirlerinde merkez ülkelerde şirketler, üretimlerini kendi çıkarları doğrultusunda planlar ve yönlendirirken, bu esnekliğe sahip olmayan çevre ülkelerde üretimin tüm maliyeti ve riski çok ucuza, en elverişsiz koşullarda ve hiçbir sosyal güvenceye sahip olmadan çalışmak zorunda bırakılan işçi sınıfına devredilmektedir (Öngen, T.; 2004).

Son Dönem Sermaye Birikim Rejimi, Düzenleme Tarzı ve Sosyal Güvenlik

Bu konuyu incelemeye başlamadan önce Türkiye'nin istikrarlı bir birikim rejimine sahip olup olmadığı hususu üzerinde birkaç saptama yapma gereği duyuyoruz. Dünya ölçeğinde Fordizm sonrası tutarlı bir birikim rejiminin var olup olmadığı tartışılırken; yapısal krizlerle çalkalanmakta olan Türkiye'de, ihracata dönük ya da değil, herhangi bir birikim rejiminin ön koşulları olan istikrar, verimlilikte artış, toplumsal kabul gibi unsurları bulmak oldukça güç bir iştir. Diğer yandan, gerek Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi örgütlerin borç verme ya da borç

verilmesine uygun bulma koşullarında net olarak belirtilmiş olsun, gerekse de "ekonomi" denilen şeyin kendisinin ve gerekliliklerinin ortak hayal edilme biçimlerinde net bir şekilde ifadesini bulsun emek-sermaye ilişkisinin nasıl olması gerektiği hususunda dünya çapında bir fikir örtüşmesi, bir tür konsensus görülmektedir.

Bu örtüşme meşruiyetini bir dizi ideolojik aracın yanı sıra, Weberyen anlamda bir ideal tip olarak "ihracata dönük sermaye birikim rejimi" diye bir konstrüksiyonun yeniden üretiminin "gereklilikleri" üzerinden sağlamaktadır. Anılan "gerekliliklerin" yerine getirilmesi amacıyla düzenlemeler yapmak için anayasal hükümler, kurumlar ve örgütler inşa etmek faaliyeti, temel önermelerini neo-liberal iktisat politikalarına ve neo-liberal siyasete dayandırır. Neo-liberal teori, insan davranışlarına ve kurumlara dair önemli bir önermeler sistemine dayanarak, kurumsallaşmış tüm refah uygulamalarına ve sosyal güvenliğe yönelik devlet müdahalelerine saldırmak için önemli bir rol oynamıştır. Emek-sermaye ilişkilerini yeniden yapılandırırken neo-liberal ekonomi tahayyülünün araçları arasında; bireycilik, rasyonalite, serbest pazarın üstünlüğü ve bireysel sorumluluğun yüksek ahlaki sayılabilir (Plant, R.; 1990). Dolayısıyla, meşruiyetini eklektik bir biçimde liberal ve neo-liberal teorizasyonlara dayandıran yeni düzenleme/kriz düzenleme tarzı iki önemli noktadan bakıldığında belirginleşirler: toplumdan bireye yöneliş ve devletten piyasaya yöneliş. Her iki hareket de küresel ölçekte emeğin metalaştırılması akımı içerisinde aynı yönde ve paralel olarak ilerlemektedir.

Toplumdan bireye yöneliş, ilk olarak "farlılık yerine tektipliliği öne çıkaran, bireyi sindiren ve azınlığı düşüncesiz kitleye tabi kılan baskının bir aracı olarak" görülen bütün kolektif yapıları ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır (Urry, J.; 1995: 102) ve Türkiye'de ithal ikameci stratejinin krizi ile mücadelenin öncelikle kolektif emek hareketine yönelmesi bunun bir göstergesidir. 1982 Anayasası, 1983'te çıkarılan Sendikalar Kanunu ve Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu emeğin örgütlü hareketine yöneltilmiş çok sert yasal düzenlemelerdir. Bir önceki Anayasa ile normatif temeli hazırlanmış olan hukuk devletinin 1982 Anayasası ile ortadan kaldırılması (Akın, E.; 2004) ve 1982 Anayasasında emeğin sınıf karakterinin inkarı (Yalman, G.; 2002) gibi dönüşümler salt belirli normlardaki değil, sistemin genel mantığındaki dönüşümü yansıtmaktadır. Diğer yandan, Türkiye'de sendikal hareket yalnızca yıkıcı bir yasal çerçevede dolayısıyla değil; aralarında artan işsizliğin, büyüyen esnek istihdam biçimlerinin (evde çalışma, çağrı üzerine çalışma, yarı-zamanlı çalışma gibi), dünyada değişen konjonktürün (SSCB'nin yıkılışı) de bulunduğu bir seri nedenle de gücünü kaybetmiştir. 2000 yılı Türkiye'sinde, özel sektörde çalışan, sosyal sigortalı işçilerin yalnızca yüzde 6'sı sendikalıdır (DİE, 2000). Dolayısıyla, sosyal güvenlikte sermaye yanlısı reformlar, sendikal hareketin olmadığı bir ortamda gerçekleştirilmektedir.

Toplumdan bireye yöneliş, ikinci olarak, bireysel sorumluluğu önemsemekte ve "sorumluluk harici hak

yoktur" ifadesini vurgulamaktadır. Bu vurgu, klasik sosyal güvenlik kurumunun altında yatan toplumun sınıf doğasının ve emeğin kurucu ve yaratıcı rolünün kabulünün dışlanarak (Hardt, M. ve Negri, A.; 1994); bireysel inisiyatifin ön plana çıkarılmasının sonucu olarak görülebilir. Türkiye'de son dönem hazırlanan tüm "sosyal güvenlikte reform" metinlerinde bireysel sorumluluk vurgusunu bulmak mümkündür (bkz. TİSK, 1994; TÜSİAD, 1996). Bu perspektiften geliştirilen sosyal güvenlik anlayışı şöyle tanımlanabilir; "paylaşılan riskler, güvencesizlikler ve kabul edilen bir toplumsal sorumluluk ortadan kalkmalıdır, olması gereken "birey" nezdinde bir sorumluluk ve haklar dengesidir" (MacGregor, S.; 1999: 108). Farklı bir ifadeyle, sağlık, eğitim ve yaşlılıkta bakım gibi konularda devletten bir şey beklemek yerine; tüm sorumluluğu birey üstlenmelidir. Zira bu tahayyül etme biçimi içerisinden bakıldığında, daha önce de belirtildiği gibi, işçi/emekçi bir kolektivitenin parçası değildir. Onun yeniden üretimi toplumsal bir zorunluluk değildir. Bir şekilde yeniden üretilemezse zaten başka ülkeler ve yerlerde bu üretim faktöründen bol bol bulunmaktadır. Emek bir metadır ve en ucuz olduğu yerden satın alınması rasyonalitenin bir gereğidir. Bireysel tüketim iyi bir hayat için şarttır ve düşük vergilendirme önemlidir. Böylece, kolektif mücadele kazanımı olan, işçi sınıfının bir üyesi olduğu için sahip olunan "hak" yerine, ancak bireysel olarak satın alınabilecek bir "hak" kavramı geçirilmeye çalışılmaktadır.

Devletten piyasaya yönelik açıdan baktığımızda; son yıllarda Türkiye'de piyasanın yaşamın her alanına nüfuz ettiğini saptayarak işe başlayabiliriz. Bu bağlamda yalnızca iktisadi yaşam değil; özel yaşamlar ve hatta akademinin kendisi bir piyasaya dönüştürülmek istenmektedir (O'Neill, J.; 2001). Piyasa, özgür insanın, özgürce mal ve hizmet değiş-tokuş ettiği ve hiçbir müdahaleye maruz kalmadığı bir alandır. Dolayısıyla, piyasada, özgür insan, devletin hiçbir müdahalesine maruz kalmadan kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalışırken genelin de çıkarlarını maksimize eder. Çatışan tarafların çıkarlarını üzerinde arabulucu rolü olan devletin tasfiyesi, piyasaya yönelik sosyal güvenlik için iki noktada çok önemlidir: Emek piyasalarının devlet müdahalesinden arındırılması ve "piyasa" gibi piyasaya dönüştürülmesi ve devletin sorumluluğunda olan sağlık, emeklilik, eğitim gibi kamusal hizmetlerin piyasaya devredilmesi.

Türkiye'de emek piyasasının devlet müdahalesinden arındırılması ve "esnekleştirilme" adı altında "müdahalesiz, kuralsız" bir piyasaya dönüştürülmesi ve "esnekleştirildikçe" de "sosyal güvencesizleştirilmesi" konusunda Türkiye burjuvazisi ve uluslararası aktörler görüş birliği içindedirler. Esnekleştirme emeğin metalaştırılmasına denk düşmektedir. Türkiye burjuvazisi ve organik entelektüellerinin savlarına göre, emek piyasası iyi işlememektedir; çünkü işçilere tanınan haklar ve ücretler "emek" denilen malın alımında piyasa kurallarının işlemlerini engellemektedirler (TİSK, 1999; TÜSİAD, 2002). Keynesyen dönem tortuları olan, tam zamanlı, devamlı, iş güvencesi olan standart istihdam biçimleri katıdır ve esnekleşmelidir. 1980'ler sonrası sözleşmeli,

taşeron, geçici, çağrı üzerine ve ev eksenli çalışanlarla büyüyen bir enformal sektör gözlemlenmektedir (Ansal ve ark., 2000). Türkiye'de taşeron çalışma, sözleşmeli çalışma, ev-eksenli çalışma yoğun olarak kullanılan istihdam biçimleri; Mayıs 2003'te kabul edilen yeni 4857 sayılı İş Kanunu ödünç ve çağrı üzerine çalışma⁵ gibi istihdam biçimlerini de yasal olarak tanımıştır. Anılan esnek istihdam biçimleri ise bir yandan formal sektördeki işçilerin sosyal güvenlik haklarını sınırlandırmakta; diğer yandan ise emeğin önemli bir kesimini sosyal güvenlik kapsamı dışında bırakmaktadır. 2000 yılında, Türkiye'de sivil istihdamın yüzde 52.8'i hiçbir sosyal güvencesi olmadan çalışmaktadır (DİE, 2000). 1980'ler sonrası Türkiye emek piyasası, reel ücretlerde meydana gelen dramatik düşüşler, asgari ücretin düşüklüğü, asgari ücretten de düşük ücretlerin söz konusu olduğu geniş bir enformal sektörün varlığı, varolan sınırlı sayıda yasal düzenleme ve bunlara uyulma oranı ve yüksek oranda sosyal güvencesizlik dikkate alındığında esnekliğin manifestosu haline gelmiştir (Onaran, Ö.; 2000).

İkinci olarak, Türkiye'de, 1980'ler sonrası piyasanın erdeminin sürekli yinelendiği bir ortamda, kamu hizmeti olan eğitim, sağlık ve emeklilik gibi sosyal güvenlik konularının piyasa güçlerine devredilme çabalarını saptamak mümkündür. Anılan kamu hizmetlerinin metalaşma sürecine girmesi doğrudan emeğin yeniden üretimin koşullarını kötüleştirmektedir. Refah hizmetlerinin temel özelliği "meta-dışı"na çıkartılmış hizmetler olarak tanımlanabilir (Jessop, B.; 2002). Bir hizmete kamusal olma özelliği veren, söz konusu hizmetin sermayenin kullandığı kar/zarar hesabı ve etkinlik/verimlilik oranlarının dışında kalmasıdır. Son yıllarda ise dünya genelinde ve Türkiye özelinde, kamusal hizmetlerin "meta-dışı" olma ve bir anlamda "hak" olma özelliğinin ortadan kaldırıldığını ve "metalaşarak" piyasada işlem görmeye başladığına tanık oluyoruz. (Özğürlü, M.; 2003).

Sosyal güvenlik sisteminin piyasaya devredilmesi, bir çok çevre ülkede gözlemlenmektedir (Gillion, C.; 1994). Piyasaya devir işlemleri, bazı ülkelerde "şok terapi" benzeri radikal bir değişimi içermektedir. Şili Modeli bu örnek için gösterilebilir. Şili modelinde işveren ve devlet finansmana katılmamaktadır, finansman sigortalılarca karşılanmaktadır ve fonlar özel fon şirketleri tarafından işletilmektedir.⁶ Bu örnek, Türkiye burjuvazisi tarafından da önemsenmiş ve TÜSİAD'ın 1996'da hazırladığı raporun ikinci bölümüne, "Emeklilik Sigortası Reformunda Başarılı Bir Örnek: Şili" adı verilmiştir. Türkiye burjuvasinin önerdiği model, 1980'lerde Pinochet'in askeri darbesi ve rejimi koşullarında hazırlanmıştır ve bu rejimin sosyal güvenlik ihtiyacında olan toplumun büyük bir kesiminin gereksinimlerine ve taleplerine ne kadar öncelik ve önem verdiği tartışma konusudur.⁷ Ancak burada sorulması gereken sorunun aynı baskı araçları elindeyken niye, o dönemde, Türkiye burjuvasisinin böyle bir planı uygulamaya sokmadığıdır. Bizim perspektifimizden bu sorunun cevabı, ithal ikameciliği yürütmek için o dönemde kaynak bulabilmiş olan Türkiye burjuvasisinin

kendi lehine olan bu bölüşüm tarzından ancak daha kesif bir krizin koşulları altında ödün veriyor olmasıdır. Bazı çevre ülkelerde ise piyasaya daha ılımlı bir geçiş yapılmaktadır. Bu örneklerde tek basamaklı sosyal güvenlik sisteminden (sosyal devletin sosyal güvenliği bütünüyle sağlaması durumundan), çok basamaklı sosyal güvenlik sistemine (sosyal devletin, sosyal güvenliğin sağlanmasını parçalı bir biçimde özel sektöre devretmesi) geçiş gözlemlenmektedir (Alper, Y; 2003). Türkiye’de ikinci çizgide adımlar atılmaktadır.

Türkiye’de sosyal politika üretiminde söz sahibi olan kesimler sınıfsal dayanaklarıyla beraber, sosyal güvenlikte öncelikle uzun dönemli sigorta alanları olan emeklilik ve sağlık alanlarında çok basamaklı sosyal güvenlik sistemine geçmeyi amaçlamakta, dolayısıyla, bu sigorta alanlarını parçalı olarak piyasaya aktarmak istemektedirler. Piyasaya yöneliş nedenleri olarak ise finansman güçlükleri, primlerin tahsilatında karşılaşılan sorunlar, toplanılan fonların işletilememesi ve aktüeryal dengenin bozukluğu⁸ gibi konular sürekli gündeme getirilmektedir (TÜSİAD, 1996; TİSK, 1994). Emeklilik alanında 2001’de yasalaşarak uygulanmaya başlayan Bireysel Emeklilik Sigortası, çok basamaklı sosyal güvenlik sistemine geçişte önemli bir ayağı oluşturmaktadır. Bireysel Emeklilik Sistemi sayesinde mevcut sosyal güvenlik kurumları yanında aylık prim ödemek suretiyle ikinci bir emeklilik gelirine sahip olunabilmektedir. Bu sistemde emeklilik işlemleri bireysel emeklilik şirketlerince yerine getirilmektedir ve devletin rolü bu sistemde sadece düzenleyici ve denetleyicidir.

Haziran 2003 tarihinde kamuoyunun bilgisine sunulan “Sağlıkta Dönüşüm Programı”⁹ sermayenin sağlık alanında, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası kuruluşların program ve ilkeleri ile uyumlu olarak, yapmak istediği düzenlemelerin genel adıdır. Programın ana hatlarını oluşturan genel sağlık sigortası; birinci basamak sağlık hizmetinde sağlık ocaklarının yok edilmesi ve aile hekimliği sistemine geçilmesi; SSK sağlık kuruluşlarının Sağlık Bakanlığı’na devri ve özelleştirilmeleri; tüm sağlık çalışanlarının sözleşmeli personel olması bir bütün olarak değerlendirildiğinde, programın hedefini sağlık hizmetlerini tümüyle piyasa koşullarına devretmek olduğu açıktır. Dolayısıyla, hastanın “müşteri” ve hastanenin “sağlık işletmesi” şeklinde tanımlandığı, ticaret-kar odaklı bir sistemi tercih eden bir “Sağlıkta Dönüşüm Programı” hedeflenmektedir (Yeldan, E.; 2005).

Emeklilik ve sağlık alanlarında özel sektörün payı artarken ve özelleşen sağlık, üst sınıflara pahalı ve lüks sağlık hizmeti verirken; toplumun büyük bir bölümü artık ihtiyaçlara cevap veremez devlet hastanelerinde tedavi olmaya çalışmaktadır (Boratav, K. ve ark.; 2000). Toplumsal yaşamın yeniden üretilmesi sürecinde en temel haklardan biri olan sağlık hakkının sağlanabilmesi, toplumun sahip olduğu kaynakların yine toplumun bütçe hakkına dayalı olarak toplumsal gereksinimlerin giderilmesine yönelik kullanılması yerine piyasanın bu alanlara hızla saldırısı toplumu yoksullaştırmakta, yoksunlaştırmakta ve sağlıksızlaştırmaktadır. Dolayısıyla,

Türkiye’de “sosyal güvenlikte reform” ile, sosyal güvenlik, sosyal dayanışmanın bir uzantısı olan sosyal amaç yerine, bireysel hesaplara dayalı fonların verimli ve etkin kullanılmasını ve kar olgusunu içermektedir .

Türkiye’de sosyal güvenlik alanında dönüşümleri, sermaye birikim rejiminin yeniden üretimine yönelik düzenleme tarzını inceleyerek anlamlandırma çabasında, hukuk alanı da önemli bir başlıktır. Hukuk alanı bir düzenleme tarzı olarak toplumun yeniden üretimine katkıda bulunur. Emeğe ilişkin hukuki düzenlemeler, 1980’li yıllarda ilk olarak toplu iş hukuku alanında gözlemlenmiştir. Krizin kesifleşmesi ve ithal ikameci stratejilerin sürdürülemez hale gelmesi 1990’lı yılların ortasından itibaren önce uygulamada sonra da mevzuatta teknik iş bölümü alanındaki emek-sermaye ilişkilerinin normatif düzenlenmesinin değişmesi, bir başka deyişle, bireysel iş hukukunun dönüşümü (Mayıs 2003’te kabul edilen yeni İş Kanunu) ile neticelenmiştir. Bireysel iş hukuku mevzuatının değişiminin en önemli etkisi, iş hukukunda tıpkı borçlar hukukunda olduğu gibi sözleşme serbestisi ilkesinin belirleyici olmasıdır. Bu durum, neo-liberal masalcılığın tahayyülündeki emek kavramsallaştırmasıyla bütünü ile uyumludur: emek bir meta ise serbestçe alınıp satılabilir. Sosyal güvenlik alanında ise, 1999 yılında çıkarılan 4447 sayılı kanun ile emeklilik yaşının yükseltilmesi, prime esas kazançların yeniden belirlenmesi, işsizlik sigortasının hayata geçirilmesi gibi değişikliklerin bir kısmı hemen, bir kısmı da zaman içinde yürürlüğe girmiştir. 2003 yılı Temmuz ve Ağustos aylarında ise peş peşe yürürlüğe giren kanunlarla SSK, Bağ-Kur ve Türkiye İş Kurumu’nun yeniden yapılandırılmış ve sosyal sigorta kurumları arasında koordinasyonu sağlayacak Sosyal Güvenlik Kurumu oluşturulmuştur.

Son olarak ise, Türkiye’de düzenleme tarzının yeniden yapılanmasında, dolayısıyla sosyal güvenliğin yeniden yapılanmasında, en önemli itici güçlerden birisinin de güç ilişkilerini uluslararası sermaye lehine yeniden belirleyen kurum ve kurallar olduğu belirtilmelidir. Diğer bir deyişle, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası’nın program ve projelerinin önemli katkısı olduğu söylenebilir. 1994 krizi sonrası ama özellikle 1998 ve 2001 krizleri ardından, anılan kurumların ulusal önceliklerin saptanmasında açık belirleyicilikleri olduğu genelde kabul edilmektedir (Boratav, K.; 2003). Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası kredilemesi için en önemli gereklerden ya da reformlardan birisi de sosyal politika ve sosyal güvenlik alanının neo-liberal düşünce doğrultusunda düzenlenmesidir (Chossudovsky, M.; 1999). Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası’nın sosyal güvenlik ile ilgili gündemi şöyle özetlenebilir: 1) kamusal mal ve hizmet üretiminde etkinliğin ve verimliliğin artırılması; 2) kamusal harcamaların tekrar gözden geçirilmesi; 3) kamusal sorumlulukların piyasaya devri (MacGregor, S.; 1999).

Sonuç

Emeğin toplumun kurucu unsuru olmaktan dışlandığı bir dönemin içerisinde geçilmektedir. Bu dönüşüm salt

dünya ölçeğinde sermaye birikiminin dinamiklerinden kaynaklanmayıp; her tarihsel formasyonun kendisine has özellikleri üzerinden çeşitlilik arz eden bir geçiş sürecinin evrensel özelliğidir. Yine aynı dönüşüm salt siyasi kararın analizi ile anlaşılabilir; dönüşüm bu kararları alan örgütlenmenin ve daha geri plandaki kurumsal yapının ve bu kurumsal yapının hayal ediliş biçiminin yeniden yapılanması ile ilişkilidir. Bu süreçte emeğin devlet içerisinde temsili tümüyle zayıflamıştır. Salt bununla kalınsaydı yine iyiydi. Emeğin kendi kendisini tahayyül etmesini sağlayacak araçları, emeğin toplumun kurucu unsuru olmaktan çıkarılması süreci içerisinde, elinden alınmış, genel emek/işçi kategorisi vasıflı işçi, vasıfsız işçi, beyaz yakalı çalışan gibi üretim örgütlenmesinden kaynaklanan sıfatlarla değiştirildiği gibi, milliyetçi, müslüman, orta sınıf mensubu türünden üretim dışı kimlikler de aynı bölük pörçük etme işleminin içerisinde yer bulmuşlardır. Bu sayılanların neticesinde ve kendi içerisinde "kolektif hak" tanımını içermeyen liberal teorinin tahayyül etme biçiminin baskısı altında, bir dönem toplumsal kabul gören bir kavram, "emeğin kolektif hakları" kavramı, anlamını yitirmiş, bireysel haklar manzumesine dönüştürülmüş/çevrilmiştir. Bu yeni dil içerisinde "kolektif hak" diye bir şey yoktur. Piyasa terimleri içerisinde ifadesini bulamayacak hiçbir şey yoktur. Çocukların süt içme hakkı, sağlık hakkı ve eğitim hakkı kolektif haklar değildir. "Kolektif hak" diye bir şey yoktur. Yaşlıların korunması gereklilik değildir; kaza geçirenin bakılmasını talep edemezsiniz. Bunlar ahlaki kuruntulardır, metafiziktir, ısrar ederseniz piyasanın işleyişini engeller ve daha sonra daha ağır bedeller ödersiniz. İlle de emeklilik, kaza, işsizlik güvencesi diyorsanız bunu bireysel haklar lisanına tercüme etmeniz gerekir. Yani bedelini ödemeniz gerekir.

Bu kısa makale içerisinde emeğin ve emeğin sosyal güvencesinin metalaşması süreci kısıtlı olarak ele alınmıştır. Makaleyi artık "kolektif hak" olmaktan çıkmış olan sosyal güvenlik hizmetlerinin bedelini ödeyemeyen çoğunluğun sıkıntılarının aslında Türkiye toplumunun ortak sıkıntıları olduğunu ifade ederek bitirmek gerekmektedir. Zira, sermaye kesimi ve devlet içerisinde onun temsilini gerçekleştirenler ve, hala kaldıysa, gerçekleştirmeyenler, karar alırlarken burada biriken enerjiyi ne yapacaklarını düşünmeleri gerektiğini iyi bilmektedirler. Bu patlayıcı enerjinin sahiplerine, "ne" olduğunun değil "neden" olduğunun açıklamasını getirmek, bir diğer kamalık edimi değil, toplumsal olduğu kadar bireysel de bir sorumluluktur.

DİPNOTLAR

¹Sosyo-ekonomik sistemlerin açık sistemler olması nedeniyle, toplumsal bir olayın sonuçları ya da doğuracakları sonuçlar başarılı olarak tahmin edilemez (Akin, E.; 1997). Ancak, toplumsal olguyu mümkün kılan mekanizmalar, bu olgunun içinde anlam kazandığı toplumsal yapı, aktörlerin kuvvetleri ve olayların akışını nedensel olarak yöneten ilişkiler (eğilimler) ifşa edilebilir ve açıklanabilir. Bu durumda -olayların düzenliliğinin

gözlemlenmesi çabasıdaki azalmayla birlikte- ampirik ve aktüel veriler açıklama çabası içerisinde görece ağırlıklarını kaybederler ve olayların arkasındaki mekanizmalar açıklamada önem kazanır. Açıklamaya konu olan toplumsal olayın yarattığı sonuçlar geri plana giderken; bu toplumsal olayı mümkün kılan koşulların vurgusu öne çıkar.

²Günümüz beyaz yakalı çalışanlarının durumunda olduğu gibi işçi olduğunuzu fark etmeseniz de işçisinizdir. Ama hayvansever olmadığınızı düşünüyorsanız hayvansever değilsinizdir.

³"12 Eylül'den sonra ilk kez 1989 Bahar Eylemleriyle başlayan işçi hareketinin 1990-91 döneminde genel greve kadar ulaşan önemli mücadeleleriyle, toplam kalite yönetiminin Türkiye'ye girdiği yılların aynı döneme rastlaması da basit bir tesadüf olmasa gerek. İşçi hareketinin yükselişi karşısında yabancı sermayeli büyük özel sektör kuruluşlarının bir bölümü toplam kalite yönetimini bir önlem olarak uygulamaya koymuş olabilir" (Yıldırım, E.; 2000: 267).

⁴"Küresel meta zincirleri". küresel kapitalizmin üretim yapısını açıklamak için geliştirilmiş bir yaklaşımdır. Tüccar-yönlendirmeli ve üretici-yönlendirmeli meta zincirleri olmak üzere iki farklı kategori öngörülmektedir. Tüccar-yönlendirmeli meta zincirinde, merkez ülkelerde büyük tüccarlar, pazarlama şirketleri ve marka tacirleri ile çevre ülkelerde üretim yapan fabrikalar vardır. Üretici-yönlendirmeli meta zincirine ise, üretim, ticaret ve pazarlama işlemleri merkezdeki işletmelerde toplanırken; temel ürüne eklenenecek parçaların üretimi farklı ülkelerde gerçekleşmektedir (Gereffi, G. ve Korzeniewicz, M.; 1994).

⁵Türkiye sanayisinin grup şeklinde örgütlendiğini düşünürsek, ödünç çalışma, yani bir işverenin ilgili sanayi kolundaki işçilerini bir diğerine kiraya verebilmesi durumu, neo-liberalilerin iddia ettiklerinin aksine, yeni iş alanları yaratmak şöyle dursun mevcut iş imkanlarını da kısıtlayacaktır. Bu son çalışma biçimi ömür boyu istihdam sağlama durumundaki Japon işverenin işçilerinden kendisine ait bir başka işyerinde çalışmalarını isteyebildiği patriarkal Japon iş hukukunun "Shukko" müessesesinden (Woodiwiss, A.; 1992) transfer edilmiştir. Ancak bir farkla, Türkiyeli işveren ömür boyu iş güvencesi vermek gibi bir karşı yükümlülük altında değildir.

⁶"Sistemin ana hatları şöyledir: Sistem sadece uzun dönem sigorta kollarında uygulanmakta, belirlenmiş primlerle yürüyen bireysel zorunlu tasarruf planı niteliğini taşımaktadır. Sistemin finansmanına işveren ve devlet katılmamakta, finansman sigortalılarca gerçekleştirilmektedir. Sigortalılara, yeni uygulamaya geçiş aşamasında eski kamusal sosyal güvenlik sisteminde kalma ya da yeni, özelleştirilmiş sisteme geçiş konusunda bir tercih hakkı tanınmaktadır. 1992 itibarıyla tüm sigortalıların %95'i yeni sisteme geçmiştir....Sistemin esasını AFP (Administradoras de Fondes le Pensiones) adı verilen özel sigorta benzeri fon yönetim kuruluşları

oluşturmaktadır. Sigortalılar gelirlerinin en az %10'unu, en çok %20'sini bu fonlarda açtırdıkları hesaba yatırmakta ve dilediği AFP'yi seçebilmektedirler. Sigortalı dilerse %10'un üzerinde prim ödeyerek (en az 20 yıl prim ödeme koşulu ile) emeklilik yaşını 55'e kadar düşürebilmekte, getirisini beğenmediği AFP'yi değiştirebilmektedir. Emeklilik halinde ise sigortalılar kendi fonlarından toplu bir ödeme, sürekli bir gelir bağlanması ya da hesabın özel sigortalara aktarılması uygulamalarından bir ya da ikisini tercih edebilmektedirler" (Aydın, U.; 1998: 12-13).

⁷Şili modeli ile işçi sınıfı daha fazla yoksulluğa itilmiştir. "Rahat" bir emeklilik için, çalıştıkları sürede fonda daha çok para biriktirme çabası, başka bir deyişle, yüksek fon ödemeleri, işçi sınıfını günlük giderlerini karşılayabilmek için enformal sektörde çalışmaya yöneltmiştir. Sistemde, çalışanların eş, çocuk ve ana babaları için hiç bir güvence bulunmamakta ve sistem, çalışanlar ile emekliler arasındaki dayanışmayı da tümünden ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca, sistemin ideolojik etkisi de çok önemlidir. Elleri hesap makinaları ile emeklilik fonlarında daha karlı şirketleri bulmaya çalışan ve borsa ve tahvil piyasasının takipçisi olan emekçiler artık sistemin bir parçası haline gelmişlerdir (Öztüksavul, A.; 1999).

⁸"Aktüeryal denge" emekliler ile çalışanlar arasında, diğer bir deyişle, pasif sigortalı sayısı ile aktif sigortalı sayısı arasında sürdürülebilir bir oranın varlığına dayanır.

⁹"Sağlıkta Dönüşüm Programı"nın derinlikli inceleyen çalışmalar Toplum ve Hekim dergisinin arşivinden bulunabilir. Ayrıca, Kocaeli Tabip Odası tarafından hazırlanan "Sağlıkta Dönüşüm Sözlüğü"(2004) ve "Sağlıkta Dönüşüm Programı 2003 Türkiye'sinde Halka, Hekimlere, Sağlık Personeline Ne Getiriyor"(2004) konuyla ilgili değerli çalışmalarıdır.

KAYNAKLAR

Akın, E. (1997) Bilim ve Siyasal Sistem, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.

Akın, E. (2004) Hukukun Temel Kavramları, İstanbul: Kazancı Yayınları.

Alper, Y. (2003) Sosyal Sigortalar, Bursa: Ekin Yayınları

Ansıl, H., Küçükçifçi, S., Onaran, Ö. ve Orbay, B. Z. (2000) Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Aydın, U. (1998) "Sosyal Güvenlikte Özelleştirme: Sebepler ve Uygulamalar", Çimento İşveren Dergisi, 12(5): 4-14.

Boratav, K. (2003) Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, Ankara: İmge Yayınları.

Boratav, K., Yeldan, E. ve Köse, A. (2000) "Globalisation, Distribution and Social Policy: Turkey: 1980-1998", Working Paper Series, No. 20, New York: CEPA and New School for Social Research.

Chossudovsky, M. (1999) Yoksulluğun Küreselleşmesi (çev. Neşenur Domaniç), İstanbul: Çiviyazıları

DiE (2000) Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, Ankara: DiE.

Dikmen, A. A. (2000) "Küresel Üretim, Moda Ekonomileri ve Yeni Dünya Hiyerarşisi", Toplum ve Bilim, Güz (86): 260-281.

Freire, P. (2003) Ezilenlerin Pedagojisi (çev. Dilek Hattatoğlu ve Erol Özbek), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gereffi, G. ve Korzeniewicz, M. (der.) (1994) Commodity Chains and Global Capitalism, Westport, CT: Greenwood Press.

Gillion, C. (1994) "Social Security and Social Protection in The Developing World", Monthly Labour Review, 117(9): 44-58.

Hardt, M., Negri, A. (1994) Labor of Dionysus: A Critique of the State-Form, Minnesota: University of Minnesota Press.

Hunt, A. (1993) Explorations in Law and Society: Towards a Constitutive Theory of Law, London & New York: Routledge.

Kocaeli Tabip Odası (2004) Sağlıkta Dönüşüm Programı 2003 Türkiye'sinde Halka, Hekimlere, Sağlık Personeline Ne Getiriyor? 2. Baskı., İzmit.

Kocaeli Tabip Odası (2004) Sağlıkta Dönüşüm Sözlüğü, İzmit.

MacGregor, S. (1999) "Welfare, Neo-Liberalism and New Paternalism: Three Ways for Social Policy in Late Capitalist Societies", Capital and Class, Spring (67): 91-118.

Nichols, T. ve Sugur, N. (2001) "Globalised Management and Local Labour: The Case of Whitegoods Industry in Turkey", 19th International Labour Process Conference'da sunulan tebliğ, Egham: London University.

Onaran, Ö. (2000) "Türkiye'de Yapısal Uyum Sürecinde Emek Piyasasının Esnekliği", Dikmen, A. A. (der.) Küreselleşme, Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum, Ankara: İmaj Yayınları içinde: 194-210.

O'Neill, J. (2001) Piyasa: Etik, Bilgi, Politika, (çev. Şen Süer Kaya), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Öngen, T. (2004) "Küresel Kapitalizm ve Sermayenin Yeni Hegemonya Stratejileri", Petrol-İş Yıllığı 2000-2003, (erişim tarihi: 20.03.2005) http://www.petrol-is.org.tr/2003_CD/01_sermaye/govde.htm.

Öztüksavul, A. (1999) "Şili Mucizesi: Sosyal Güvenliğin Yok edilmesi", (erişim tarihi: 1.04.2005) <http://www.antimai.org/mkl/arm99sili.htm>

Özügürlü, M. (2003) "Sosyal Politika'nın Dönüşümü ya da Sıfatın Suretten Kopuşu", *Mülkiye*, 27(239): 59-75.

Plant, R. (1990) "The New Right and Social Policy: A Critique" Manning, N. ve Ungerson, C. (der.) *Social Policy Review 1989/90*, Harlow: Longman.

Somel, C. (2001) "Yoksulluk Kader Değil Siyasettir", *Tes-İş Dergisi*, Ekim-Kasım: 21-26.

Şenses, F. (2001) *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*, İstanbul: İletişim Yayınları.

TİSK (1994) *Dünyada Sosyal Güvenlik Alanında Gelişmeler ve Türkiye*, TİSK No.11, Ankara.

TİSK (1999) *Çalışma Hayatında Esneklik*, İstanbul.

TÜSİAD (1996) *Emekli ve Mutlu, Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Sorunları, Çözüm Önerileri, Özel Sigortacılık Girişimi*, İstanbul.

TÜSİAD (2002) *İşgücü Piyasalarının Etkisinin Artırılmasında Özel İstihdam Kurumlarının Esnek Çalışma Biçiminin Rolü*, İstanbul.

Urry, J. (1995) "Örgütlü Kapitalizmin Sonu", Hall, S. ve Jacques, M. (der.) *Yeni Zamanlar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları içinde: 95-105.

Woodiwiss, A. (1990) *Social Theory After Postmodernism: Rethinking Production, Law and Class*. Winchester: Pluto Press.

Woodiwiss, A. (1992) *Law, Labour and Society in Japan: From Repression to Reluctant Recognition*, London & New York: Routledge.

Yalman, G. (2002) 'The Turkish State and Bourgeoisie in Historical Perspective: A Relativist Paradigm or a Panoply of Hegemonic Strategies?' in Balkan, N. ve Savran, S. (der.) *The Politics of Permanent Crisis: Class, Ideology and State in Turkey*, New York: Nova Science Publishers içinde: 21-54.

Yeldan, E. (2001) *Küreselleşme Sürecinde Türkiye: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yeldan, E. (2005) "Sağlıkta Dönüşüm Programı ve Gerçekler", (erişim tarihi: 1.04.2005) http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan07_12Ocak05.pdf

Yıldırım, E. (2000) "Türkiye'de Toplam Kalite Yönetimi Uygulamalarını İşçiler ve Endüstri İlişkileri Üzerindeki Etkileri", *Toplum ve Bilim*, Güz (86): 260-281.

Yücesan-Özdemir, G. (2002) "Emek Süreci Teorisi ve Türkiye'de Emek Süreci Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme", Dikmen, A. A. (der.) *Küreselleşme, Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum*, Ankara: İmaj Yayınları içinde: 433-471.